

5:00 AM

COALITION

АНАЛІТИЧНИЙ ЗВІТ

**Примусова мобілізація
Російською Федерацією
громадян України на
окупованій території
України: факти та
правова кваліфікація**

ЗМІСТ

Вступ та методологія	3
Список скорочень	5
1. Загальний опис ситуації	6
1.1. Мобілізація на тимчасово окупованих територіях Донецької та Луганської областей	7
1.2. Мобілізація на територіях України, окупованих після 24 лютого 2022 року	12
1.3. Заходи з мобілізації на тимчасово окупованій території Криму	13
2. Правова кваліфікація та політична позиція України та міжнародних партнерів	16
2.1. Міжнародно-правова кваліфікація	16
2.2. Національні кримінальні провадження щодо примусової мобілізації	17
2.3. Політична позиція органів влади України та міжнародних партнерів щодо практики примусової мобілізації на окупованих територіях України	19
2.4. Правова позиція коаліції	21
Висновки	24
Рекомендації	26
Додаток 1. Відповідь Офісу генерального прокурора України на звернення коаліції правозахисних організацій “Україна. 5 ранку” №50/07 від 14.07.2022, №50/07/08 від 01.08.2022	29
Додаток 2. Відповідь Прокуратури Автономної республіки Крим та міста Севастополя на звернення коаліції правозахисних організацій “Україна. 5 ранку” № 27-681вих-22 від 12.10.2022	30

За фінансової підтримки чеської організації People in Need, у рамках ініціативи SOS Ukraine. Зміст публікації не обов'язково збігається з їхньою позицією.

З усіх додаткових питань щодо інформації, висвітленої в аналітичному звіті, ви можете звернутися до коаліції «Україна. П'ята ранку»:

ukraine5am.coalition@gmail.com

<https://www.facebook.com/Ukraine.5am>

<https://www.5am.in.ua>

<https://mobile.twitter.com/ukraine5am>

ВСТУП ТА МЕТОДОЛОГІЯ

Одним із завдань коаліції [“Україна. П’ята ранку”](#) є документування наслідків широкомасштабної агресії РФ після 24.02.2022. Проблема примусової мобілізації українських громадян на тимчасово окупованій території (ТОТ) є одним з поширених та масових воєнних злочинів, що вчиняються в ході російської агресії проти України.

Залучення громадян України з окупованої території України до служби в збройних формуваннях країни-окупанта¹ широко практикувалося від самого початку збройного конфлікту у 2014 році (зокрема, на ТОТ АР Крим та міста Севастополь відбувався призов на строкову службу). Втім, обсяги проблеми значно збільшилися в контексті повномасштабної агресії проти України із захопленням окупаційними військами нових територій та введенням примусової мобілізації місцевого населення. Така зміна ситуації потребує ретельного вивчення проблеми та вироблення єдиної стратегії її вирішення, яка забезпечить ефективне та раціональне використання державних ресурсів щодо захисту громадян України, які стають жертвами воєнного злочину примусової мобілізації, коректне та виважене проведення розслідування діянь щодо таких осіб в контексті звинувачення в державній зраді та інших суміжних злочинах. Послідовна стратегія щодо таких проваджень та її належна комунікація також може сприяти здобуттю військової переваги шляхом скорочення сил противника, заохочуючи примусово мобілізованих осіб здаватися у полон ЗСУ.

Попри те, що факти залучення громадян України, які мешкають на ТОТ, до служби у збройних силах РФ та військових формуваннях, підконтрольних Росії, мали місце і до повномасштабної агресії, у даному звіті увага зосереджена на проблемі примусової мобілізації громадян України на ТОТ в контексті повномасштабної агресії, зокрема в Криму, Донецькій, Луганській, Запорізькій, Херсонській областях. Відповідно, звіт охоплює події та факти в період з 19.02.2022-го до вересня 2022 року.

В ході дослідження проблеми були використані звіти правозахисних організацій (зокрема Кримської правозахисної групи²), звіти та повідомлення українських державних органів та їхніх представників, міжнародних організацій. Окремо вивчалися джерела з повідомленням окупаційних органів влади та їхніх представників, а також задокументовані свідчення мешканців ТОТ. З метою виявлення основних тенденцій розгляду кримінальних проваджень щодо

1 регулярні з’єднання і підрозділи, підпорядковані Міністерству оборони Російської Федерації, підрозділи та спеціальні формування, підпорядковані іншим силовим відомствам Російської Федерації, іррегулярні незаконні збройні формування, створені, підпорядковані, керовані та фінансовані Російською Федерацією напряду чи через окупаційні адміністрації, встановлені Російською Федерацією на тимчасово окупованих територіях України

2 <https://crimeahrg.org/wp-content/uploads/2022/08/krim-ta-150-dniv-ua.pdf?fbclid=IwAR1-t8hNmX4uRQL1xHHgfO50n48lGEEdPmO6me0z5-JVw6s0HQbdUCSrnWKO>

примусово мобілізованих осіб проведено також аналіз судових окремих рішень за статтею 111 та суміжними статтями 111-1, 258-3 та 260 Кримінального кодексу України, доступних в Єдиному державному реєстрі судових рішень.

Окрема подяка за підготовку цього звіту Онисії Синюк, правовій аналітичині Центру прав людини ZMINA, Андрію Яковлеву, керуючому партнеру АО “Амбрела”, адвокату Регіонального центру прав людини, Микиті Петровцю, юристу Регіонального центру прав людини, Дар’ї Свиридовій, юристці Ukrainian Legal Advisory Group.

СПИСОК СКОРОЧЕНЬ

- Гаазьке положення 1907 року** — IV Конвенція про закони і звичаї війни на суходолі та додаток до неї: Положення про закони і звичаї війни на суходолі
- ГУР** — Головне управління розвідки
- “ДНР”** — так звана Донецька Народна Республіка
- Женевська конвенція** — IV Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни 1949 року
- ЗСУ** — Збройні сили України
- КК** — Кримінальний кодекс
- КПГ** — Кримська правозахисна група
- “Л/ДНР”** — так звані Луганська та Донецька Народні Республіки
- ЛНР** — так звана Луганська Народна Республіка
- МО** — Міністерство оборони
- ОСББ** — об’єднання співвласників багатоквартирного будинку
- Римський статут** — Римський статут Міжнародного кримінального суду
- Росгвардія** — Національна гвардія Росії
- РФ** — Російська Федерація
- ТОТ** — тимчасово окупована територія

1. ЗАГАЛЬНИЙ ОПИС СИТУАЦІЇ

Ще до початку широкомасштабної збройної агресії проти України, яка розпочалася 24 лютого 2022 року, на окупованих РФ територіях України активно залучали громадян України на строкову службу – вид військової служби, яку придатні до військової служби особи проходять з метою здобуття військово-облікової спеціальності і яких за звичайних обставин не залучають до активних бойових дій. З 2015 року окупаційна влада РФ в Криму провела 13 незаконних призовних кампаній в Збройні сили РФ, в ході яких в армію країни-окупанта призвали на строкову службу 31 тис. кримчан, більшість яких, ймовірно, є громадянами України³.

На відміну від призову на строкову військову службу, в ході мобілізації призову підлягають всі громадяни визначеного законодавством віку, які можуть виконувати військовий обов'язок за станом здоров'я. З початком повномасштабної агресії РФ для максимального поповнення військових сил РФ розпочалися такі мобілізаційні кампанії на окупованих територіях Донецької та Луганської областей, призову за якими підлягають чоловіки у віці від 18 до 55 років з обмеженням їх виїзду за межі окупованої території. На кожній з окупованих територій є свої особливості реалізації мобілізаційних заходів: від вручення повісток посеред вулиці чи на роботі, до проникнення в приватне житло та затримання чоловіків в громадському транспорті і на блокпостах з подальшим відправленням їх у відділки поліції чи до військомату.

21 вересня 2022 року президент РФ оголосив “часткову мобілізацію” в Росії⁴, що на практиці включатиме нові хвилі мобілізації на всіх окупованих територіях України⁵. В світлі “референдумів”, проведених у вересні 2022 року, та подальшої анексії цих окупованих територій, така мобілізація буде проводитись “на загальних підставах” відповідно до російського законодавства, попри заяви щодо “перехідного періоду” і т. п. Окремо варто зазначити, що голова окупаційної адміністрації РФ в Криму Сергій Аксьонов вже заявив про виконання мобілізаційних планів⁶.

Примусова мобілізація осіб, що перебувають під захистом, на окупованій території прямо заборонена Женевською конвенцією про захист цивільного населення під час війни 1949 року. Згідно зі статтею 51, окупаційна держава не має права примушувати осіб, що перебувають під захистом, служити в її збройних чи допоміжних силах або виконувати будь-яку роботу, що передбачала б їхню участь у воєнних операціях, а згідно зі статтею 23 Гаазького положення 1907 року – не має права примушувати громадян супротивної сторони брати участь у військових діях, спрямованих проти їхньої власної держави.

3 <https://www.ukrinform.ua/rubric-presshall/3332149-nezakonnij-prizov-u-krimu.html>

4 <http://static.kremlin.ru/media/events/files/ru/OdJOybmN7Kocwc8eyTGosdyuyIM6qXpj.pdf>

5 <https://t.me/BalitskyVGA/278>

6 https://t.me/rian_ru/179231

Порушення обох норм є воєнним злочином за статтями 8(2)(a)(v) та 8(2)(b)(xv) Римського статуту в формі примусу до будь-якої служби в збройних формуваннях супротивної сторони та в формі примусу до участі у військових операціях проти власної країни чи її збройних формувань. Такі дії також є порушенням законів і звичаїв війни за статтею 438 Кримінального кодексу України.

1.1.

МОБІЛІЗАЦІЯ НА ТИМЧАСОВО ОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЯХ ДОНЕЦЬКОЇ ТА ЛУГАНСЬКОЇ ОБЛАСТЕЙ

А. ФАКТИЧНІ ВІДОМОСТІ ЩОДО МОБІЛІЗАЦІЇ

Окремі населені пункти, що входять до складу Донецької та Луганської областей, є окупованими Російською Федерацією, починаючи з 7 квітня 2014 року⁷. Межі та перелік районів, міст, селищ і сіл, частин їхніх територій, тимчасово окупованих у Донецькій та Луганській областях з цієї дати, визначені Президентом України за поданням Міністерства оборони України, підготовленим на основі пропозицій Генерального штабу Збройних сил України⁸.

Ще напередодні широкомасштабної агресії Російської Федерації проти України, яка розпочалася 24 лютого 2022 року, на ТОТ Донецької та Луганської областей була оголошена мобілізація – відповідні “укази” були видані 19 лютого 2022 року окупаційними адміністраціями так званих “Донецької Народної Республіки”⁹ та “Луганської Народної Республіки”¹⁰, які підконтрольні РФ. Так, відповідно до “указу голови ЛНР”, в окупованій Луганській області загальній мобілізації підлягали чоловіки у віці від 18 до 55 років; одночасно їм було заборонено виїздити за межі так званої “ЛНР». Очевидно, що мобілізації підлягало саме цивільне населення зі складу громадян України. Навіть у випадку, коли такі особи отримали паспорт РФ або так званих “Л/ДНР”, примусове нав’язування окупаційного громадянства не створює правових наслідків (є нікчемним).

22 лютого 2022 року був виданий “указ голови ДНР” про призов громадян 1995–2004 років народження на військову службу по мобілізації. Відповідно до пункту 4 зазначеного “указу”, призовники для проходження військової служби по мобілізації направляються в резерв “командування народної міліції ДНР”.¹¹ В березні 2022-го верхній віковий поріг для мобілізації на окупованих територіях Донецької області був піднятий до 65 років.¹²

У квітні окупаційна влада посилила темпи мобілізації на ТОТ Донецької та Луганської областей.

7 <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1207-18#Text>
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/32/2019#n9>

8 <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/32/2019#n9>

9 <http://npa.dnronline.su/2022-02-19/ukaz-glavy-donetskoj-narodnoj-respubliki-29-ot-19-02-2022-goda-o-provedenii-vseobshhej-mobilizatsii.html>

10 <https://newizv.ru/news/world/19-02-2022/glava-lnr-ob-yavil-vseobschuyu-mobilizatsiyu>

11 <http://npa.dnronline.su/2022-02-22/ukaz-glavy-donetskoj-narodnoj-respubliki-31-ot-22-02-2022-goda-o-prizyve-grazhdan-1995-2004-godov-rozhdeniya-na-voennuyu-sluzhbu-po-mobilizatsii.html>

12 https://denis-pushilin.ru/doc/ukazy/Ukaz_N94_19032022.pdf

Так, 10 квітня ГУР МО України оприлюднило інформацію про те, що почалася мобілізація осіб, які не підлягають призову. В першу чергу це стосувалося співробітників так званих “стратегічних підприємств”. Наприклад, на Алчевський металургійний комбінат (АМК), який розташований на ТОТ Луганської області, прийшла рознарядка на 1700 осіб. Це четверта і найбільша хвиля мобілізації на комбінаті. Раніше приходили рознарядки на 1000, 500, 400 осіб. Співробітникам “автоінспекції” так званої “ЛНР” надали право видавати повістки на їхніх стаціонарних постах. На трасі Алчевськ–Біле запрацювало кілька мобільних бригад, які зупиняли транспорт на дорозі та виписували повістки чоловікам, які знаходилися в автомобілях. Почастішали поквартирні обходи в пошуках чоловіків призовного віку (18–65).¹³

З 20 квітня на ТОТ в Донецькій та Луганській областях призупинено проведення медичних оглядів мобілізованого особового складу. Тих, хто мав явні проблеми зі здоров’ям (каліцтво, інвалідність, важкі гострі захворювання) або встиг отримати необхідні документи, все одно мобілізували, але розподіляли в підрозділи матеріально-технічного забезпечення.¹⁴

Голова окупаційної адміністрації так званої “ДНР” Денис Пушилін 3 серпня 2022 року вніс зміни до указу щодо створення комісії з питань надання відстрочки на військову службу. У ньому уточнюється, що раніше відстрочку можна було отримати на 6 місяців із дати оголошення мобілізації (19.02.2022), а тепер на 9 місяців, тобто мобілізація триватиме принаймні до середини листопада 2022 року¹⁵. При цьому наявність броні підприємства для відстрочки працює не завжди. Зокрема, з шахти “Довжанська-Капітальна”, яка розташована в місті Довжанськ (раніше – Свердловськ), 430 працівників були мобілізовані на фронт¹⁶.

З початку серпня 2022 року на окупованих територіях Донецької та Луганської областей знову з’явилися патрулі, які перевіряли документи у чоловіків та забирали їх у невідомому напрямку. Повідомляється також, що патрулі випитували інформацію про чоловіків для мобілізації пенсіонерів в обмін на продукти або грошову винагороду¹⁷. Хоча й процес мобілізації був досить корумпований, а “білий квиток”¹⁸ продавався, зараз його отримати практично неможливо¹⁹.

Наразі відсутні дані щодо точної кількості примусово мобілізованих осіб, але мова йде про тисячі, а можливо й десятки тисяч людей. Згідно з даними ГУР МО України, з окупованих територій планувалося мобілізувати 26 000 осіб.²⁰ Віцепрем’єр-міністерка – міністерка з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України Ірина Верещук заявила, що 55% чоловіків в Луганській області²¹ були примусово мобілізовані.

13 <https://www.facebook.com/DefenceIntelligenceofUkraine/posts/288916973419730>

14 <https://www.facebook.com/DefenceIntelligenceofUkraine/posts/301832585461502>

15 https://denis-pushilin.ru/doc/ukazy/Ukaz_433_03082022.pdf

16 <https://t.me/luhanskaVTSA/5176>

17 <https://t.me/TLRes/281>

18 Медична підстава, що звільняє від мобілізації

19 <https://novosti.dn.ua/article/8100-prymusova-mobilizatsiya-u-l-dnr-chogo-chekaty-vid-novoyi-hvyli>

20 <https://www.facebook.com/DefenceIntelligenceofUkraine/posts/292241169753977>

21 <https://novosti.dn.ua/news/330098-55-cholovikiv-zahoplenoyi-armiyeyu-rf-luganshyny-mobilizovano-vereshhuk>

У різних телеграм-каналах, посилаючись на джерела у військових колах окупаційної адміністрації РФ в Луганській області, говорять про мінімум 6 тисяч і максимум 10 тисяч мобілізованих чоловіків. Щоправда, неясно, йдеться лише про Луганську область чи й про окуповану Донецьку область також²².

В результаті бойових зіткнень сил ЗСУ із супротивною стороною, в лавах якої воюють, в тому числі примусово мобілізовані мешканці на ТОТ Донецької та Луганської областей, останні могли здатися чи бути захопленими в полон ЗСУ. Наразі число таких осіб невідоме. Втім, місцеві телеграм-канали називають конкретні цифри щодо полону різних військових частин так званих “ДНР” та “ЛНР”. Наприклад, не менше 700 таких осіб потрапили в полон 15 полку ВЧ 08826 в Харківській області у березні 2022 року²³.

Наявна також інформація, що чоловіки з окупованої Горлівки в Донецькій області, яких раніше мобілізували до складу 9 окремого полку морської піхоти 1 армійського корпусу окупаційних військ, не виходять на зв’язок з 11 вересня 2022 року. Відомо, що перед цим вони перебували в окупованих районах Херсонської області та відмовились брати участь у бойових діях. Остання інформація, яка надходила від них: російські командири погрожували всіх «відмовників» відправити на передову без зброї²⁴.

В. ОБСТАВИНИ ПРИМУСУ ДО МОБІЛІЗАЦІЇ

Окупаційна влада вживала і продовжує вживати всіх заходів для мобілізації на окупованих територіях, де примус виступає основним інструментом її забезпечення.

Так, з відкритих джерел відомо про такі випадки примусу до військової служби в порядку мобілізації, і їх перелік не є вичерпним:

1. чоловіків “виловлюють” просто на вулиці²⁵, перевіряють документи і за відсутності відмітки з військкомату затримують та доставляють до останнього. Затриманим не повідомляють про їхнє місцезнаходження та напрямок руху, додатково вилучають телефони, аби обмежити можливість зв’язатися з рідними;
2. будь-які документи про відстрочку від призову чи бронювання за підприємством ігноруються та знищуються на місці²⁶;
3. чоловіків змушують підписувати заяви про добровільний вступ до збройних формувань в умовах психологічного та фізичного впливу²⁷;
4. відбуваються “перевірки” комунальних закладів та приватних житлових приміщень на окупованих територіях для виявлення чоловіків

22 <https://novosti.dn.ua/article/8100-prymusova-mobilizatsiya-u-l-dnr-chogo-chekaty-vid-novoyi-hvyli>

23 https://t.me/Batman_DNR/459

24 <https://t.me/DIUkraine/1342>

25 <https://novayagazeta.ru/articles/2022/03/12/nas-vzjali-v-rabstvo-v-xxi-veke-i-delaiut-s-nami-cto-khotiat?u>

26 <https://t.me/luhanskaVTSA/5202?single>

27 <https://t.me/TLRes/304>

призовного віку із подальшим затриманням та примусовим відправленням до військкоматів,²⁸

5. студентів окупованих навчальних закладів викликають за місцем навчання під різними приводами, а на місці затримують та відправляють в зону бойових дій. Для “переконання” погрожують кримінальною відповідальністю із позбавленням волі студентам, а також окремо рідним останніх, якщо вони приховують інформацію від окупаційних структур щодо перших²⁹.

Про те, що мобілізація відбувається примусово, можуть також свідчити конфронтації родичів із представниками окупаційної адміністрації під час примусової мобілізації³⁰.

Про застосування примусу до осіб, що були мобілізовані на окупованих територіях, свідчать також вищезазначені факти “виловлювання” чоловіків призовного віку на вулиці, на місці роботи із зобов’язанням з’явитися в військкомат, при цьому з блокуванням виїзду з ТОТ та перевезенням таких осіб у закритих вагонах поїздів, щоб унеможливити спроби ухилення від обліку чи мобілізації. За свідченнями мобілізованих, за ухилення від “мобілізації” їм погрожували ув’язненням на сім років, а рідним, які їх укривають, погрожували декількома роками позбавлення волі³¹.

Також повідомляється, що мобілізованих з окупованих територій, зокрема Луганської області, відразу кидають на передову, без підготовки та оснащення, а в ході “мобілізації” пропонують фінансову винагороду за повідомлення про місцезнаходження чоловіків для відправки їх на фронт³².

Відео з інтерв’ю полонених з ТОТ Донецької та Луганської областей регулярно публікуються на різних ютуб-каналах³³, де полонені часто говорять про примусовий характер їхньої мобілізації, погрози кримінальним переслідуванням у разі відмови від мобілізації тощо. Висновки про переважно примусовий характер мобілізації підтверджуються даними Головного управління розвідки Міністерства оборони України, у тому числі через байдужість РФ до подальшої долі мобілізованих, що особливо видно із “протестів” родичів мобілізованих щодо відсутності інформації про їхнє місцезнаходження³⁴.

28 https://t.me/zoda_gov_ua/6398?fbclid=IwAR2gVXXlolauvffx9dT0uMwlhql5e5iFWEe40DzxcVjW8lhCK5m6v8v4SI

https://ombudsman.gov.ua/news_details/upovnovazhenij-primusova-mobilizaciya-zaboronena-mizhnarodnim-gumanitarnim-pravom

29 <https://novayagazeta.ru/articles/2022/03/12/nas-vzjali-v-rabstvo-v-xxi-veke-i-delaiut-s-nami-chto-khotiat?u>

<https://www.youtube.com/watch?v=oj0hnOueHzs>

30 <https://t.me/operativnoZSU/35859>

31 <https://www.youtube.com/watch?v=oj0hnOueHzs>

32 <https://nv.ua/ukraine/events/mobilizaciya-v-lnr-ukrainskaya-razvedka-rasskazala-o-planah-boevikov-50264939.html>

33 <https://www.youtube.com/c/VolodymyrZolkin>

<https://www.youtube.com/c/AntonGerashchenko>

<https://t.me/operativnoZSU/35859>

<https://www.youtube.com/watch?v=m9iHoL3qIEk>

<https://t.me/TLRes/102>

34 <https://t.me/DIUkraine/1120>

<https://telegra.ph/ZHaloba-Pushilinu-rodstvennikov-mobilizovannyh-dnr-08-09>

Також відомо, що Росія має невисокий інтерес до обміну деяких груп військовополонених, які воювали проти України, зокрема мобілізованих і військових із територій окупованих районів Донецької та Луганської областей. Про загальну байдужість до цих осіб з боку агресора свідчить також той факт, що “вони найгірше навчені, найгірше одягнені і з найгіршою зброєю та у прямому сенсі примусово мобілізовані”³⁵.

Окремо варто відзначити, що на окупованих частинах Донецької та Луганської областей ще до 24 лютого 2022 року створена квазіправова система переслідування осіб, які відмовляються від військової служби. На окупованих територіях оголошено правовий режим, тотожний введенню воєнного стану ще 22-го та 26 травня 2014 року, що дає можливість здійснювати призов цивільного населення в порядку мобілізації та залучення до будь-яких оборонних робіт³⁶. Додатковою ознакою, що формує примусовість мобілізації є обставина неможливості покинути ТОТ. Відповідним особам чоловічої статі серед цивільного населення, що перебувають на військовому обліку в окупаційній адміністрації, заборонено з моменту оголошення мобілізації виїжджати з місця проживання/ місця перебування без дозволу військового комісаріату за письмовою заявою³⁷.

У так званих “Л/ДНР”, згідно з нормативними актами окупаційної влади, передбачена відповідальність за ухилення від військового обліку та призову на військову службу. Зокрема, передбачена адміністративна відповідальність для цивільного населення за порушення зобов’язань в сфері військового обліку у вигляді попередження або штрафу³⁸, та кримінальна відповідальність за ухилення від призову на військову службу із різними видами покарань – від штрафу до позбавлення волі строком до двох років^{39 40}. Крім цього, передбачена кримінальна відповідальність за ряд «злочинів проти військової служби», зокрема, за невиконання наказу та спротив начальнику під час виконання ним обов’язків з військової служби, самовільне залишення частини чи місця служби, у тому числі з метою ухилитися від військової служби та в бойовій обста-

35 <https://t.me/DIUkraine/1120>

36 Постанова «Ради міністрів ДНР» «Про введення на території ДНР воєнного стану» № 6-5 від 25.05.2014 <https://archive.vn/uenRp>

Відеоролик «Оголошено воєнний стан» від 22.05.2014. URL: <https://archive.vn/ZRT4I> (<https://www.youtube.com/watch?v=GZapRmmbn3Y&t=8s>)

Відеоролик «В. Нікітін про воєнний стан» URL: <https://archive.vn/pNXx3> (<https://www.youtube.com/watch?v=oKFvw-5agYQ&t=46s>)

Наказ «Голови ЛНР» «Про заборону продажу корпоративних прав, виробничих потужностей, підприємств на час дії воєнного стану» № 10-26/05 від 22.05.2014. URL: <https://archive.vn/XtQYB>

37 ст. 20 «Закону ДНР» «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію в ДНР» № 10-ІНС від 17.02.2015. URL: <https://archive.vn/NqL6I> (<https://dnrsovet.su/zakon-dnr-o-mob-podgotovke-i-mobilizatsii/>)

ст. 20 «Закону ЛНР» «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію в ЛНР» № 8-ІІ від 13.02.2015. URL: <https://archive.vn/LMEWW>

38 статті 21.5-21.6 Кодексу «ЛНР» «Про адміністративні правопорушення» № 109-ІІ від 15.07.2016. URL: <https://archive.vn/5q7Av>

39 стаття 388 Кримінального кодексу «ДНР» від 19.08.2014. URL: <https://archive.vn/VKrpU> (<https://dnrsovet.su/zakonodatelnaya-devatelnost/dokumenty-verhovnogo-soveta-dnr/ugolovnyj-kodeks-donetskoj-narodnoj-respubliki/>)

40 стаття 406 Кримінального кодексу «ЛНР» № 58-ІІ від 14.08.2015. URL: <https://archive.vn/ycq1W>

новці за відмову від несення обов'язків військової служби та відмову під час бою діяти зброєю тощо^{41 42}.

Для притягнення до відповідальності цивільного населення за невиконання розпорядження та наказів військової влади, ухилення від військової служби та дезертирство за законами воєнного часу були утворені "Військово-польові суди ДНР"⁴³.

1.2. МОБІЛІЗАЦІЯ НА ТЕРИТОРІЯХ УКРАЇНИ, ОКУПОВАНИХ ПІСЛЯ 24 ЛЮТОГО 2022 РОКУ

З початком повномасштабної агресії РФ окремі території, підконтрольні уряду України, були захоплені російськими військами з подальшим встановленням на цих територіях окупаційної влади та адміністрації. Це територіальні громади Донецької, Харківської, Луганської, Запорізької та Херсонської областей⁴⁴.

Крім заходів мобілізації, які проводяться на територіях Донецької та Луганської областей, що були окуповані до 24 лютого 2022 року, в квітні 2022 року з'явилася інформація про проведення мобілізації, в тому числі медиків, на захоплених територіях Херсонської, Запорізької та Харківської областей.⁴⁵

20 травня 2022 року із «Азовсталі» евакуювали всіх українських бійців, які тримали оборону Маріуполя, з цього моменту місто можна вважати повністю окупованим⁴⁶. В серпні місцеві жителі почали масово отримувати СМС від адресата "МЧС" з пропозицією працювати у так званій «державній воєнізованій гірничо-рятувальній службі» водіями та машиністами у Донецьку, Горлівці та Макіївці⁴⁷. Цього ж місяця також почали приходити СМС на особисті телефони цивільного населення з відкритим закликом долучитися до так званих «збройних сил ДНР» за контрактом⁴⁸. Після проведення незаконних референдумів на ТОТ жителям Маріуполя вже почали надходити повідомлення із закликом з'явитися до "військкомату" у зв'язку з мобілізацією⁴⁹, також розпочалися перевірки документів

41 статті 393-395, 400, 401-403, 412, 415, 418 Кримінального кодексу «ДНР» від 19.08.2014. URL: <https://archive.vn/VKrpU> (<https://dnrsovet.su/zakonodatelnaya-deyatelnost/dokumenty-verhovnogo-soveta-dnr/ugolovnyj-kodeks-donetskoj-narodnoj-respubliki/>)

42 статті 412-413, 417-420 Кримінального кодексу «ЛНР» № 58-II від 14.08.2015. URL: <https://archive.vn/ycq1W>

43 Постанова «Ради міністрів ДНР» «Про введення на території ДНР воєнного стану» № 6-5 від 25.05.2014 <https://archive.vn/uenRp>

44 За процедурою, передбаченою Законом України "Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України", згадані території на даний момент не визнано окупованими. Однак, захоплення цих територій окупаційними військами та встановлення на них окупаційної влади дозволяє стверджувати про їх фактичну окупацію. Міністерство з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України регулярно оновлює перелік громад, які перебувають у тимчасовій окупації, і до цього переліку включені також території, окуповані в різний час після 24.02.2022. <https://minre.gov.ua/news/onovleno-aktualnyy-perelik-gromad-u-rayonah-boyovyh-diy-na-tot-i-tyh-shcho-v-otochenni>

45 <https://gur.gov.ua/content/okupanty-rozpochaly-prymusovu-mobilizatsiiu-v-tomu-chysli-medykiv-na-zakhoplenykh-terytoriiakh-khersonskoi-zaporizkoi-ta-kharkivskoi-oblastei.html>

46 <https://www.pravda.com.ua/news/2022/05/20/7347537/>

47 <https://web.telegram.org/z/#-1193450264>

48 <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3554498-rosiani-pocali-vidkritu-mobilizaciu-u-mariupoli-vze-rozsilaut-sms.html>

49 <https://t.me/mariupolrada/11166>

на вулицях людей з донецькою реєстрацією, яких, як стверджується, відразу відправляли на фронт⁵⁰.

В Бердянську (Запорізька область), який окупований з 27 лютого 2022 року⁵¹, у липні 2022 року керівникам ОСББ дали розпорядження подати списки мешканців призовного віку, що може свідчити про підготовку до мобілізації⁵².

Окреме занепокоєння викликають свідчення про залучення неповнолітніх осіб на окупованих територіях як до кампанії примусової мобілізації, так і до участі у воєнізованих формуваннях, таких як "Юнармія". Зокрема, в захопленому Мелекіному під Маріуполем був організований табір воєнізованого руху "Юнармія"⁵³, до якого залучалися діти від 8 років. В рамках табору проводяться військово-спортивні збори, де дітей вчать збирати та розбирати зброю, проводять уроки стрільби та розмінювання, фізичної підготовки та поводження з парашутом. Неповнолітніх представників даного руху також залучають до мобілізаційних рейдів, зокрема, повідомляється про випадки допиту ними однолітків⁵⁴ щодо місцезнаходження батьків. Неповнолітніх також використовують як важіль впливу на їхніх родичів-чоловіків⁵⁵, що переховуються від мобілізації.

У вересні 2022 року в окупованій частині Чугуївського району Харківської області окупанти розпочали активні заходи з примусової мобілізації місцевого населення⁵⁶. Чоловіків призовного віку затримували та відправляли до Вовчанська⁵⁷, у так званий "вербувальний центр".

Після успішного контрнаступу на Харківщині через значні втрати РФ в живій силі окупаційні сили стверджують про плани провести примусову мобілізацію чоловічого населення на ТОТ. Зараз чоловікам заборонено залишати населені пункти⁵⁸.

1.3. ЗАХОДИ З МОБІЛІЗАЦІЇ НА ТИМЧАСОВО ОКУПОВАНІЙ ТЕРИТОРІЇ КРИМУ

А. ФАКТИЧНІ ВІДОМОСТІ ЩОДО МОБІЛІЗАЦІЇ

Ще до оголошення часткової мобілізації в РФ, існують відомості, що РФ використовує громадян України з Криму у повномасштабній збройній агресії проти України, яких вона залучила в рамках контрактних відносин з військовими або в порядку призову на військову службу, яка не мала б передбачати

50 <https://t.me/mariupolrada/11216>

51 <https://www.bbc.com/ukrainian/features-60540255>

52 https://sprotyv.mod.gov.ua/2022/07/05/okupanty-gotuyut-mobilizacziyu-na-pivdni/?fbclid=IwAR0_jLOUVUy1PI7GB2DSvrgMNoD2zdlokyX3lFVLD1JuL5Aog_7oK8XsVqY

53 <https://novosti.dn.ua/ru/news/330334-okkupanty-v-lagere-yunarmii-pod-mariupolem-uchat-detej-strelyat>

54 <https://t.me/TLRes/128>

55 <https://t.me/TLRes/123>

56 <https://www.facebook.com/MinistryofDefence.UA/posts/pfbid02UJZJ4mQHmG1ffFjZUFBqMyf79ro9zCwuoSEEW2paAb13vjBkiHS3z5b3ZjGTvAbFl>

57 13.09.2022 Вовчанськ було звільнено, згідно з повідомленням на офіційній сторінці Держприкордонслужби - <https://www.facebook.com/watch/?v=741090680384490>

58 <https://www.facebook.com/GeneralStaff.ua/posts/pfbid02RWGk659PtLoivhTpv9j9qxZ8r1xsn3pzcyQbTTXbY5GQQ9TRfPN3rAYzWuMGyHNhl>

участі в бойових діях. Лише восени 2021 року РФ призвала 3000 кримчан на військову службу, частину з яких відправили для участі у бойових діях проти України⁵⁹. 1 квітня розпочалася нова загальнообов'язкова призовна кампанія⁶⁰, проте у Криму приховують показники незаконного призову під загрозою щонайменше кримінального переслідування за ухилення від призову. До прикладу, «військовий комісар Криму» Юрій Лимар відмовився озвучити щогорічні плани призовної кампанії⁶¹. Голова окупаційної адміністрації РФ в Криму Сергій Аксьонов заявив, що для “захисту національних інтересів Росії” до збройної агресії РФ проти України залучили принаймні один “кримський батальйон” із 1200 осіб, які нібито добровільно зголосилися бути включеними до складу збройних сил РФ, їх називають “добровольцями”⁶².

Ще до моменту оголошення часткової мобілізації в РФ, органи окупаційної влади РФ у Криму проводили заходи з мобілізаційної підготовки. Згідно з указом голови окупаційної адміністрації РФ в Криму №151-У від 30 червня 2022 року “Про призовні комісії з мобілізації громадян в Республіці Крим та визнанні деяких указів голови Республіки Крим такими, що втратили чинність”⁶³, у Криму передбачалось створення призовних комісій з мобілізації громадян. Ці заходи не включають призовні кампанії, які двічі на рік проводяться у Криму. Зокрема, з 2015 року окупаційна влада в Криму провела 13 незаконних призовних кампаній в збройні сили РФ, в ході яких в армію країни-окупанта призвали 31 тис. кримчан⁶⁴, значна частина з яких, ймовірно, громадяни України.

Підтвердженням залучення кримчан до бойових дій є накопичена інформація про полонених та загиблих солдатів з Криму. Станом на 24 липня 2022 року КПГ задокументувала щонайменше 56 загиблих і 19 полонених кримчан⁶⁵, а Представництво Президента України в Автономній Республіці Крим повідомляє про поховання щонайменше 156 солдатів російської армії, 78 з яких, ймовірно, були громадянами України, станом на 20 вересня 2022 року⁶⁶.

В. ОБСТАВИНИ ПРИМУСУ ДО МОБІЛІЗАЦІЇ

У цій ситуації в Криму тривають переслідування за ухилення від служби у збройних силах РФ. За даними правозахисних організацій, станом на 20 липня зафіксовано 336 кримінальних справ за статтею 328 Кримінального кодексу РФ (“Ухилення від служби у Збройних силах РФ”), переданих до “судів” на окупованому півострові. 37 таких кримінальних справ було передано вже після 24 лютого 2022 року. За 315 справами ухвалено вирок, 21 перебуває на стадії розгляду⁶⁷.

59 <https://crimeahrg.org/wp-content/uploads/2022/08/krim-ta-150-dniv-ua.pdf?fbclid=IwAR1-t8hNmX4uRQL1xHHGfO5On48lGEEdPmO6meOz5-JVw6sOHQbdUCSrnWKO>

60 <https://crimeahrg.org/wp-content/uploads/2022/08/krim-ta-150-dniv-ua.pdf?fbclid=IwAR1-t8hNmX4uRQL1xHHGfO5On48lGEEdPmO6meOz5-JVw6sOHQbdUCSrnWKO>

61 <https://feo.rk.gov.ru/ru/article/show/10084>

62 <https://crimeahrg.org/uk/na-vijnu-vidpravili-krimskij-bataljon-z-1200-osib-aksonov/>

63 <https://crimeahrg.org/wp-content/uploads/2022/07/rasporjazhenie-30-iyunya-2022.pdf?fbclid=IwAR3FPrcGyveSZcUHuz-y-DHLXUARgydJKSUSUYSfHo9H1zS7O17sVa276k>

64 <https://www.ukrinform.ua/rubric-preshall/3332149-nezakonnij-prizov-u-krimu.html>

65 <https://crimeahrg.org/uk/zagibli-vijskovi-iz-krimu/>

66 https://www.facebook.com/story.php?story_fbid=pfbid0Jiuf8vqmUskg8p7Nebb5S1yvNqYVToSxUQ2UHDA3Ys6X8dPpPf1R4MeHeYUHDgsol&id=100064921021431

67 <https://crimeahrg.org/uk/pislya-24-lyutogo-v-krimu-peredali-do-sudiv-37-sprav-za-uhilennya-vid-prizovu-do-armii-rf/>

В Криму також наявна система «заохочень» йти воювати – обіцянки виділити земельні ділянки, виплати по 200 тисяч рублів, подарунки у вигляді термобілизни тощо⁶⁸. Таким чином окупаційна адміністрація намагається створити картинку “добровільності” залучення примусово мобілізованих до складу збройних сил РФ.

22 вересня 2022 року у зв'язку з оголошенням так званої “часткової мобілізації” в Росії⁶⁹, по всіх населених пунктах, де компактно проживають кримські татари (сміт Зуя, селища Азовське та Майське, Добре та по всій «долині», де проживає велика кількість кримськотатарського населення, села Урожайне, Стrogанівка, окремі райони Бахчисарая), почалися рейди з роздачі повісток в школах, на ринках, в місцях скупчення людей, деяких завантажують у машини і відвозять у військкомати⁷⁰. Рейди проводяться із залученням працівників поліції, а на в'їздах в населені пункти розгорнуті блокпости зі співробітниками прикордонної служби та підсилені працівниками Росгвардії⁷¹. За даними Генерального штабу ЗСУ, “військові комісари” на ТОТ Криму отримали розпорядження щодо першочерговості призову до лав російських окупаційних військ кримських татар із направленням їх у бойові частини, що виконують завдання у районах найбільш інтенсивного ведення бойових дій⁷².

Крім того, чоловіки у тимчасово окупованому Криму почали отримувати повістки до армії РФ через сайт держпослуг. При цьому, якщо людина кілька днів не відвідуватиме особистий кабінет на сайті держпослуг, повістка автоматично вважатиметься отриманою⁷³. На сайті також доступна послуга записатися добровольцем до збройних формувань РФ⁷⁴. Замовлення на мобілізацію працівників також розсилають по “державних” та комунальних підприємствах окупованого Криму.

22 вересня близько 5000 осіб отримали повістки для вступу до лав російської армії, серед них і жінки. Голова окупаційної адміністрації РФ у Криму Сергій Аксьонов заявив, що загалом планується мобілізація 10 тисяч жителів півострова⁷⁵, а 26 вересня оголосив про завершення заходів мобілізації⁷⁶. 27 вересня із Севастополя до Херсонської області було відправлено дві тисячі осіб мобілізованих з Криму⁷⁷.

68 <http://www.yalta-24.ru/vsya-yalta/sobytiya/32720-pervaya-gruppa-mobilizovannykh-iz-yalty-otpravilas-na-sluzhbu>

69 <https://www.bbc.com/russian/news-62977634>

70 <https://www.facebook.com/709781867/posts/pfbid026FpkdxizbcxAi8rf1GQFfegtmLnu6eSruitKraBnXEg35UDivM4KeeaXMsxGu2Ckl/?sfnsn=mo>

71 https://www.facebook.com/permalink.php?story_fbid=pfbid0mgaKDcNyKaashk8YJGK6X5DGcCgvQcfsJwdPpqaSyS4BchkSi4FskGHDcTNRUND2l&id=101419302493397

72 https://www.facebook.com/story.php?story_fbid=pfbid033cVhC5J4TBkL8cmpHxPM1Hv8ozEJNS9B9enjQdLePZZeNjhkY3Kz2YFXVoAhuXKul&id=100069092624537&sfnsn=mo

73 <https://krymsos.com/krymsos-u-krymu-okupanty-nadsylayut-povistky-cherez-sajt-derzhavnyh-poslug/>

74 <https://www.rbc.ru/politics/04/10/2022/633b5fff9a79476d76129673>

75 <https://krymsos.com/krymsos-shhonajmenshe-5000-lyudej-u-krymu-otrymaly-povistky-do-vijskkomativ/>

76 <https://t.me/s/Aksenov82>

77 https://www.facebook.com/story.php?story_fbid=pfbid033cVhC5J4TBkL8cmpHxPM1Hv8ozEJNS9B9enjQdLePZZeNjhkY3Kz2YFXVoAhuXKul&id=100069092624537&sfnsn=mo

2. ПРАВОВА КВАЛІФІКАЦІЯ ТА ПОЛІТИЧНА ПОЗИЦІЯ УКРАЇНИ ТА МІЖНАРОДНИХ ПАРТНЕРІВ

2.1. МІЖНАРОДНО-ПРАВОВА КВАЛІФІКАЦІЯ

Примусова мобілізація осіб, що перебувають під захистом Женевської конвенції про захист цивільного населення під час війни 1949 року, на окупованій території прямо заборонена Конвенцією. Згідно зі статтею 51, *окупаційна держава не має права примушувати осіб, що перебувають під захистом, служити в її збройних чи допоміжних силах або виконувати будь-яку роботу, що передбачала б їхню участь у воєнних операціях*. Тобто **сам факт призову вже є порушенням міжнародного гуманітарного права**.

Зі свого боку стаття 23 Гаазького положення 1907 року пропонує дещо іншу заборону, а саме – заборону примушувати громадян супротивної сторони брати участь у військових діях, спрямованих проти їхньої власної держави, не обов'язково шляхом мобілізації.

Порушення обох норм є воєнним злочином, а саме за ст. 8(2)(a)(v) Римського статуту в формі примусу до будь-якої служби в збройних формуваннях супротивної сторони та за ст. 8(2)(b)(xv) Римського статуту в формі примусу до участі у військових операціях проти власної країни чи її збройних формувань. Складами злочину передбачається, що особа, яка його вчинила, примусила особу або групу осіб дією чи погрозою брати участь у воєнних операціях проти держави чи збройних сил такої особи або іншим чином служити в складі збройних формувань ворожої держави. В контексті примусової мобілізації як воєнного злочину спосіб залучення особи до служби у збройних формуваннях окупаційної держави – відбувається це у формі призову на військову службу чи оголошення мобілізації – не впливає на кваліфікацію. Встановлення кримінальної відповідальності за ухилення від призову/мобілізації та заходи щодо обмеження виїзду осіб з окупованих територій є достатніми для доведення такого примусу.

Такі дії так само вважаються порушенням законів і звичаїв війни і відповідно до національного законодавства України кваліфікуються за статтею 438 Кримінального кодексу України.

Водночас перед національною системою правосуддя можуть виникати питання щодо кваліфікації потенційних протиправних дій громадян України, які були примусово мобілізовані до збройних формувань окупанта, зокрема в рамках складу злочину державної зради та воєнних злочинів не може розглядатися відірвано від факту примусової мобілізації.

По-перше, варто зазначити, що такі особи вважаються комбатантами і, відповідно, мають статус військовополонених у разі захоплення або здачі в полон.

Статус комбатанта передбачає, що такі особи мають право брати участь у воєнних діях і не можуть бути засуджені за сам факт участі у збройному конфлікті, але можуть бути засуджені за вчинення:

міжнародних злочинів, в тому числі і за вчинення воєнних злочинів як результат серйозних порушень Женевських конвенцій;
чи

інших злочинів проти основ національної безпеки України, в тому числі державну зраду, колабораційну діяльність в разі доведення добровільності вступу на службу до збройних формувань ворожої сторони чи наданні добровільної допомоги ворогу.

Визначення статусу комбатанта, що міститься в частині 2 статті 43 Додаткового протоколу до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), передбачає, що такі особи мають право брати безпосередню участь у воєнних діях. З цієї норми випливає “імунітет комбатанта” – комбатант не може бути засуджений за сам факт участі у воєнних діях.

Ситуація однак ускладнюється в тому випадку, коли комбатантом з боку протилежної сторони конфлікту є громадянин власної країни. Імунітет комбатанта в такому випадку не втрачається, але і не впливає на можливість притягнення такої особи до відповідальності за злочини проти національної безпеки за національним законодавством. Зокрема, в оновленому коментарі від 2020 року до Женевської конвенції про поводження з військовополоненими статус військовополоненого, яким наділяються комбатанти, що потрапили або здалися в полон, трактується як такий, що дозволяє притягнення військовополоненого, що є громадянином країни, в полоні якої він перебуває як комбатант протилежної сторони, до відповідальності за державну зраду чи суміжні злочини⁷⁸.

2.2.

НАЦІОНАЛЬНІ КРИМІНАЛЬНІ ПРОВАДЖЕННЯ ЩОДО ПРИМУСОВО МОБІЛІЗОВАНИХ ОСІБ

Згідно з офіційною позицією Офісу генерального прокурора України⁷⁹, для обласних прокуратур було підкреслено необхідність врахування всіх особливостей в разі розгляду можливості притягнення до кримінальної відповідальності за ст. 111 КК України громадян України, які беруть або брали участь у воєнних діях на боці Російської Федерації, а саме щодо врахування наявності належних та допустимих доказів при оголошенні про підозру за вчинення злочину державної зради особам, які проживали на ТОТ України та були призвані на військову службу після 19.02.2022р. Зокрема, у разі встановлення призову особи під примусом має бути виключений склад злочину за статтею 111 КК України та інші суміжні злочини, передбачені частиною 7 статті 111-1, статтями 258-3, 260 КК України.

Крім того, правоохоронними органами Донецької та Луганської областей здійснюється досудове розслідування у кримінальних провадженнях за фактами

78 <https://ihl-databases.icrc.org/applic/ihl/ihl.nsf/Comment.xsp?action=openDocument&documentId=1796813618ABDA06C12585850057AB95>

79 Відповідь Офісу генерального прокурора України на звернення коаліції правозахисників організації «Україна. 5 ранку» № 50/07 від 14.07.2022, № 50/07/08 від 01.08.2022 (Додаток 1)

примусової мобілізації чоловіків на ТОТ Донецької та Луганської областей⁸⁰. У вказаних кримінальних провадженнях на цей час потерпілими визнано понад 30 осіб, які були примусово мобілізовані окупаційними органами для участі у збройній агресії проти України та потрапили у полон. Прокуратурою Автономної Республіки Крим та Севастополя також відкрите одне кримінальне провадження щодо факту примусової мобілізації громадян України, які проживають на території Автономної Республіки Крим та Севастополя, та десять кримінальних проваджень за фактами проведення окупаційною владою 16 призовних кампаній на території Автономної Республіки Крим та Севастополя⁸¹.

Однак в травні в ЗМІ з'явилась інформація про перші судові процеси і вироки полоненим громадянам України, які були мобілізовані на ТОТ Донецької та Луганської областей. Стало відомо, що дії наведених осіб кваліфікуються за статтею 111 КК України, при чому обставини застосування примусу задля залучення особи до бойових дій не враховуються чи враховуються не повною мірою. Так, Вінницький міський суд Вінницької області 11-го та 18 травня виніс обвинувальні вироки⁸² за державну зраду Олексію Трусову, Микиті Баєнку, Андрію Хлебнікову, призначивши по 15 років позбавлення волі, попри свідчення про примусовий характер мобілізації, відсутність участі в активних бойових діях та скоєння інших злочинів.

Так само у Шевченківському суді Києва при розгляді справи Руслана Михальова, який був, з його слів, примусово мобілізований⁸³, не брав участі в бойових діях та з власної волі втік і здався в полон ЗСУ, сторона обвинувачення попросила 12 років ув'язнення⁸⁴. Маючи вроджену ваду зору і довідку про непридатність до військової служби, Михальов примусово залучений до армії так званої "ДНР" на посаду стрільця.

З метою визначення сформованої практики розгляду справ щодо примусово мобілізованих осіб було проаналізовано 63 вироки в кримінальних провадженнях, переважно стосовно осіб, мобілізованих на ТОТ Донецької та Луганської областей. В ході аналізу судових рішень виявлено такі тенденції:

1. не враховуються або недостатньо враховуються обставини примусової мобілізації, серед яких: затримання на блокпості та відправка до військкомату⁸⁵; затримання в приміщенні університету та конвоювання до приміщення військкомату⁸⁶; показання обвинуваченого та свідків про примусовість мобілізації, погрози кримінальною відповідальністю⁸⁷; погрози кримінальною відповідальністю за уникнення мобілізації⁸⁸;

80 <https://www.gp.gov.ua/ua/posts/nezakonna-deportaciya-ta-primusova-mobilizaciya-meskanciv-timcasovo-okupovanix-teritorii-sxodu-ukrayini-rozpocato-kriminalni-provadzennya>

81 Відповідь Прокуратури Автономної республіки Крим та міста Севастополя на звернення коаліції правозахисних організацій «Україна. 5 ранку» № 27-681вих-22 від 12.10.2022 (Додаток 2)

82 <https://sudreporter.org/ne-hotily-nazvaty-armiyu-v-yakij-sluzhyly-yak-u-vinnyczi-sudyat-polonenyh-na-vijni-dnrivcziv/>

83 <https://www.youtube.com/watch?v=zPMR4uEzOZ4>

84 https://sudreporter.org/konveyerne-pravosuddya-dlya-polonenyh-iz-lnr-dnr/?fbclid=IwAR2OjnlaxtTgmA1SkciKJdW5yrQZMpMIFVg-2YSURIEzd_QDiPQddKZIM

85 <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105801150>

86 <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105633290>

87 <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105841407>

88 <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104187522>

2. не враховується або недостатньо враховується факт добровільної здачі в полон (справа №761/10987/22⁸⁹, справа №127/7722/22⁹⁰, справа №761/10739/22⁹¹) та спроби уникнення мобілізації⁹²;
3. не враховуються або недостатньо враховуються факти відсутності участі в бойових діях та вчинення інших злочинів (справа №761/11901/22⁹³, справа №761/10982/22⁹⁴);
4. врахування лише самого факту отримання зброї в ході мобілізації як доказу добровільності такої мобілізації без будь-якої оцінки обставин примусу⁹⁵.

В результаті неврахування вказаних обставин особи визнаються винними у вчиненні злочину за статтею 111 КК України та суміжних злочинів, передбачених частиною 7 статті 111-1, статтями 258-3, 260 КК України. Даним особам призначається покарання від 12 років позбавлення волі до максимального покарання у 15 років позбавлення волі з повною конфіскацією майна.

При цьому аналогічні покарання призначаються особам у справах, в яких умисел вчинення державної зради доводиться із врахуванням всіх обставин справи та поза розумним сумнівом та які вчиняли інші злочини⁹⁶, зокрема:

1. особі, яка після закінчення служби за призовом підписала контракт на службу на три роки, брала активну участь у веденні бойових дій проти України (на посаді старшого навідника мінометної батареї) та не виявила щирого каяття, призначено 13 років позбавлення волі з конфіскацією майна⁹⁷;
2. особі, яка після закінчення служби за призовом підписала контракт на проходження військової служби у 2015-му та повторно у 2018 році у незаконних збройних формуваннях та брала участь в бойових діях (на посаді командира взводу з присвоєнням офіцерського військового звання), призначено 12 років позбавлення волі з конфіскацією майна⁹⁸.

2.3. ПОЛІТИЧНА ПОЗИЦІЯ ОРГАНІВ ВЛАДИ УКРАЇНИ ТА МІЖНАРОДНИХ ПАРТНЕРІВ ЩОДО ПРАКТИКИ ПРИМУСОВОЇ МОБІЛІЗАЦІЇ НА ОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЯХ УКРАЇНИ

З початку широкомасштабної агресії неодноразово із закликом уникати злочинної мобілізації та за першої нагоди здаватися в полон звертався Прези-

89 <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105801150>

90 <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104187522>

91 <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105633290>

92 <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105841407>

93 <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105227706>

94 <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105040197>

95 <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104602114>

96 <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104731235>

97 <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106116849>

98 <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104906562>

дент України⁹⁹, наголошуючи, що основне – зберегти життя громадян на ТОТ та звільнити Україну.

22 березня міністр оборони України звернувся¹⁰⁰ до громадян, що перебувають на ТОТ, із закликом ухилятися від мобілізації, а якщо це неможливо, намагатися якнайшвидше скласти зброю. Такі особи, згідно із заявою міністра, залишаються громадянами України у відносинах з державою і у випадку, якщо не вчиняли злочину, їм нічого не загрожує. Якщо ж злочин було вчинено, буде враховано “дійсне каяття” і проведено незалежний розгляд справи, а не “судилище”.

Заклик уникати призову та здаватися в полон також був неодноразово поширений Міністерством з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України¹⁰¹ та Представництвом Президента України в Автономній Республіці Крим¹⁰², з алгоритмом дій в таких випадках. В інструкціях щодо здачі в полон зазначається, що особи, які здалися або потрапили в полон, не будуть засуджені за сам факт служби в окупаційній армії. Крім того, у заяві і Міністерства з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України, і Представництва Президента України в Автономній Республіці Крим¹⁰³ стверджується, що у разі здачі в полон громадяни України, які були примусово мобілізовані, будуть вважатися жертвами воєнного злочину, і лише виконання незаконних наказів, що можуть призвести до жертв серед цивільного населення, руйнування цивільної інфраструктури кваліфікуватиметься як воєнний злочин без термінів давності навіть за умови примусового призову. Ці заяви чітко відображають той факт, що злочинним є лише добровільне приєднання до збройних формувань супротивника. Даний підхід незаконності кримінального переслідування примусово мобілізованих відповідає нормам кримінального законодавства щодо незаконності провадження за відсутності складу злочину, оскільки відсутній прямиий умисел, так і практичній доцільності – такі заходи спонукають здаватися в полон і, відповідно, зберігають життя як українських громадян, які були примусово мобілізовані, так і українських військових внаслідок скорочення сил противника, а також підривають спроможність утримання лінії фронту в зоні бойових дій, яка будується Росією.

Однак наразі комунікація органів влади України не відповідає слідчій та судовій практиці розгляду справ щодо примусово мобілізованих осіб.

Управління Верховного комісара ООН з прав людини у своєму звіті підтвердило факт примусової мобілізації громадян України на окупованих РФ територіях. У цьому ж звіті Управління також висловило занепокоєння з приводу розгляду проваджень щодо примусово мобілізованих осіб без врахування імунітету комбатанта¹⁰⁴. Важливо підкреслити, що хоч МГП і не виключає можливості кримінального переслідування за державну зраду власних громадян, що беруть

99 https://www.facebook.com/watch/?v=1548630498929346&extid=NS-UNK-UNK-UNK-IOS_GK0T-GK1C&ref=sharing

100 <https://www.facebook.com/MinistryofDefence.UA/posts/280715940907532>

101 <https://minre.gov.ua/news/pryzov-pid-dulom-avtomatu-shcho-robyty-koly-vas-mobilizuyut-do-okupaciyanoi-armiyi>

102 <https://www.facebook.com/ppu.gov.ua/posts/354448143395884>

103 https://www.facebook.com/story.php?story_fbid=pfbid0a2tviqbG44Sbo2mTzBPm4uP3fkN3TML8QogA4Fwm2cQjZ7kPtPqN2HV1QkJ9mfpl&id=100064921021431

104 <https://www.ohchr.org/en/documents/country-reports/situation-human-rights-ukraine-context-armed-attack-russian-federation>

участь у збройному конфлікті на боці супротивника, це не означає презумпції такої державної зради. Іншими словами, для переслідування за державну зраду повинен бути склад злочину в національному праві, а за його відсутності притягнення до кримінальної відповідальності відбувається лише за сам факт участі в збройному конфлікті, що прямо заборонено МГП.

2.4. ПРАВОВА ПОЗИЦІЯ КОАЛІЦІЇ

З огляду на норми МГП, практику, що склалася в Україні щодо притягнення до кримінальної відповідальності осіб, які були мобілізовані, в тому числі примусово, на тимчасово окупованій території України, вважаємо за доцільне звернути увагу на такі питання.

- 1. Встановлення факту добровільності переходу на бік ворога.** Важливою обставиною, яка підлягає встановленню правоохоронними органами України під час розслідування провадження щодо вчинення державної зради громадянами України, які воювали на боці супротивника та були захоплені чи здалися у полон ЗСУ, є питання добровільності переходу на бік ворога. На наш погляд, якщо не встановлено, що така особа добровільно вступила в збройні формування окупанта, то кваліфікувати примусову мобілізацію за статтею 111 КК України не є достатньо обґрунтованим, адже відсутній суттєвий елемент складу злочину – суб'єктивна сторона державної зради, яка характеризується виною у вигляді прямого умислу. Примусово мобілізований діє під примусом, що виключає прямий умисел, і, відповідно, кримінальну відповідальність за статтею 111 КК України (державну зраду). При вчиненні державної зради підозрюваний повинен усвідомлювати, що він здійснює перехід на бік ворога в умовах воєнного стану або в період збройного конфлікту і бажає цього. Факт примусовості мобілізації виключає прямий умисел і така особа, насамперед має бути визнана потерпілою від воєнного злочину за статтею 438 КК України, а добровільність вступу в збройні формування окупанта в разі ознаки такого діяння має бути доведена. Оскільки широко відомими є випадки застосування примусу для залучення громадян України, що мешкають на тимчасово окупованій території, органи досудового розслідування повинні керуватися презумпцією примусовості мобілізації особи, доки не доведено поза розумним сумнівом протилежне. Тобто потрібно виходити з того, що *в умовах окупації особа вважається примусово мобілізованою, якщо не буде доведено добровільність мобілізації та/або добровільну участь у бойових діях проти України чи інше добровільне підсилення ворога.*

Кримінальна відповідальність осіб, які були примусово мобілізовані, повинна встановлюватися на основі оцінки дій таких осіб після примусового вступу на службу в збройних формуваннях окупанта. При оцінці таких дій необхідно враховувати всі обставини справи та факти примусу щодо вчинення конкретних діянь.

На момент потрапляння в полон до ЗСУ громадянина України, який проживав на тимчасово окупованій території України та був залучений в якості комбатанта ворожої сторони, для такої особи має презюмуватися статус примусово мобілізованої, відповідно, щодо такої особи як постраждалої має відкриватися провадження за статтею 438 КК Укра-

їни. В ході ведення слідчих дій в рамках цього провадження і мають бути встановлені обставини примусу, які підтверджують статус особи як примусово мобілізованої, що виключає її обвинувачення за державну зраду. Водночас, якщо слідством будуть поза розумним сумнівом встановлені факти добровільного переходу на бік ворога, щодо такої особи може бути відкрите провадження за статтею 111 КК України або ж суміжними статтями.

2. Оцінка примусу та стану крайньої необхідності. У випадку, якщо правоохоронні органи будуть брати до уваги навіть обставини непрямого умислу для притягнення до кримінальної відповідальності за статтею 111 КК України, вони зобов'язані законом оцінювати обставини фізичного, психічного примусу та стану крайньої необхідності за ст. 39, 40 КК України. Має бути проведена належна оцінка для встановлення виду примусу, його характеру (переборний чи непереборний), встановлено інтереси, які захищаються примусово мобілізованим та реальна шкода від його дій захищеним інтересам – національній безпеці. Оскільки примусово мобілізовані особи вважатимуться комбатантами, і їх притягнення до відповідальності за сам факт участі в збройному конфлікті заборонене міжнародним гуманітарним правом, то в рамках державної зради можуть бути оцінені лише самі обставини переходу на службу ворогу та їх загальний вплив, що суттєво звужує для слідчих оцінку потенційної шкоди національній безпеці. На нашу думку, встановлення обставин будь-якого примусу має тягнути за собою “режим найбільшого сприяння” до особи, де обставини повинні максимально тлумачитися на її користь.

3. Утримання примусово мобілізованих до лав супротивника громадян України, захоплених в полон ЗСУ. Особи, щодо яких підтверджений факт примусової мобілізації в ході слідчих дій, можуть утримуватися в таборах для військовополонених, адже статус комбатанта та військовополоненого зберігається, незалежно від умов набуття цих статусів. Однак, враховуючи відсутність складу злочину в діях таких осіб, вони також можуть бути звільнені з місць утримання на розсуд держави. В обох випадках варто враховувати унікальні обставини окремої справи та застосовувати індивідуальний підхід.

У разі винесення рішення про звільнення особи – громадянина України, примусово мобілізованого до лав супротивника, потрібно враховувати можливість повернення такої особи на окуповану територію та небезпеку повторної примусової мобілізації та притягнення такої особи до відповідальності за законами воєнного часу, встановленими окупаційною владою. Це становить небезпеку для самої особи, а також суперечить міркуванням здобуття військової переваги шляхом скорочення військової сили противника.

Разом з тим, утримання особи, факт примусової мобілізації щодо якої підтверджений та відсутні ознаки вчинення інших злочинів, також має свої ризики. У співвідношенні міжнародного права прав людини (в даному випадку права на свободу за статтею 5 Конвенції про права людини та основоположні свободи) та норм МГП перевага може бути надана ст. 5 Конвенції, оскільки утримання такої особи може становити порушення права на свободу без наявності законних підстав. До таких підстав відноситься, наприклад, законне ув'язнення особи після засу-

дження її компетентним судом, яке в даному випадку відсутнє через встановлення відсутності складу злочину в діяннях особи в ході провадження. В Конвенції про права людини та основоположні свободи зазначено також іншу підставу: арешт або затримання особи для забезпечення виконання будь-якого обов'язку, встановленого законом. Отже, для мінімізації вказаного ризику, держава може встановити в законі підстави та процедуру, які б регулювали тримання цієї категорії осіб під вартою. Для забезпечення принципу передбачуваності, примусово мобілізовані громадяни України, які потрапляють або здаються в полон, мають знати про відповідні правила.

ВИСНОВКИ

- 1. РФ використовує громадян України зі всієї тимчасово окупованої території України у повномасштабній війні проти України.** Це відбувається як через заходи примусової мобілізації на територіях України, які були окуповані РФ до 24 лютого 2022 року (наприклад, в окупованих районах Донецької та Луганської областей мобілізація була оголошена ще 19 лютого 2022 року, в Криму хвиля мобілізації почалася після оголошення часткової мобілізації на території РФ 21 вересня 2022 року), так і на територіях Запорізької, Херсонської, Донецької та Луганської областей, які були фактично окуповані після 24 лютого 2022 року.
- 2. Примусове залучення владою РФ до воєнних дій громадян України, які проживають на тимчасово окупованій території України – це воєнний злочин,** воно прямо заборонено Женевською конвенцією про захист цивільного населення під час війни 1949 року. Згідно зі статтею 51, окупаційна держава не має права примушувати осіб, що перебувають під захистом, служити в її збройних чи допоміжних силах та виконувати будь-яку роботу, що передбачала б їхню участь у воєнних операціях. Такі дії є порушенням законів і звичаїв війни, згідно зі статтею 438 Кримінального кодексу України.
- 3. Мобілізація на окупованих територіях України відбувається в примусовому порядку.** Про застосування примусу до осіб, що були мобілізовані на окупованих територіях, свідчать численні факти “виловлювання” чоловіків призовного віку на вулиці, на місці роботи із зобов’язанням з’явитися в військкомат, при цьому з блокуванням виїзду з ТОТ та перевезенням таких осіб у закритих вагонах поїздів, щоб унеможливити спроби ухилення від обліку чи мобілізації. За свідченнями мобілізованих, за ухилення від “мобілізації” їм погрожували звільненням з роботи, відрахуванням з навчальних закладів, ув’язненням, а рідним, які їх укривають, погрожували декількома роками тюрми. За фактом примушення мешканців ТОТ ставати на військовий облік та приймати присягу на вірність окупаційній адміністрації Луганська та Донецька обласні прокуратури та прокуратура Автономної Республіки Крим та міста Севастополя зареєстрували кримінальні провадження.
- 4. Офіційна позиція органів влади України відповідає міркуванням отримання військової переваги шляхом послаблення ворога через вилучення з його збройних формувань примусово мобілізованих громадян України та захисту життя таких громадян, але потребує послідовного втілення у слідчій та судовій практиці.** Представники державної влади України неодноразово зверталися до мешканців окупованих територій із закликами уникати примусової мобілізації, а якщо це неможливо, намагатися якнайшвидше скласти зброю. Такі заклики лунали від міністра оборони України, Міністерства з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України та Представництва Президента України в Автономній Респуб-

бліці Крим. В інструкціях щодо здачі в полон зазначається, що особи, які здалися або потрапили в полон, не будуть засуджені за сам факт служби в окупаційній армії.

5. Після здачі (захоплення) в полон громадяни України, які мешкали на тимчасово окупованій території України і брали участь у військових діях на боці армії РФ, піддаються кримінальному переслідуванню за вчинення державної зради. Згідно з офіційною позицією Офісу генерального прокурора України, обласні прокуратури орієнтовано щодо особливостей притягнення до кримінальної відповідальності за ст. 111 КК України громадян України, які беруть або брали участь у воєнних діях на стороні Російської Федерації, а саме щодо врахування наявності належних та допустимих доказів при оголошенні про підозру за державну зраду особам, які призвані на військову службу після 19.02.2022р. Зокрема, у разі встановлення призову особи під примусом виключається склад злочину за ст. 111 КК України та інші суміжні злочини, передбачені частиною 7 статті 111-1, статтями 258-3 та 260 КК України. Практика автоматичного відкриття провадження щодо таких осіб за статтею 111 КК або суміжними статтями до встановлення добровільності участі особи в збройних формуваннях окупаційної держави порушує принцип презумпції невинуватості. Натомість у разі потрапляння в полон громадянина України має відкриватися провадження за статтею 438 КК України щодо примусової мобілізації такої особи, а в ході слідчих дій можуть бути встановлені або спростовані обставини примусу. Якщо ж в ході такого провадження встановлюється добровільність переходу на бік ворога, щодо такої особи може бути відкрите провадження за держзраду або інші суміжні злочини.

6. Судова практика йде шляхом винесення обвинувальних вироків громадянам України, які, ймовірно, були примусово мобілізовані на окупованих територіях України, за вчинення державної зради. Відповідно до аналізу практики за результатами судового розгляду кримінальних проваджень, наразі можна констатувати, що суди недостатньо уваги приділяють оцінці обставин, за яких обвинувачений потрапив до лав збройних сил супротивника, не оцінюють суб'єктивну сторону вчинення правопорушення; не враховується або недостатньо враховується факт добровільної здачі в полон та спроби уникнення мобілізації; не враховуються або недостатньо враховуються факти відсутності участі в активних бойових діях та скоєння інших злочинів.

7. Слідча та судова практика розслідування та розгляду кримінальних проваджень щодо підозри у вчиненні державної зради особою, яка була, ймовірно, примусово мобілізована на окупованих територіях України, суперечить принципу презумпції невинуватості, офіційній комунікації органів влади та державним інтересам України. Кваліфікація дій мешканців окупованих територій, які були примусово мобілізовані до збройних формувань окупанта, не може розглядатися відірвано від факту примусової мобілізації, якщо не встановлено, що така особа добровільно вступила в збройні формування окупанта. Великі строки позбавлення волі для осіб, які були примусово мобілізовані, не вчинили інших злочинів, добровільно здалися в полон, перешкоджатимуть здачі в полон інших осіб через побоювання отримати таке покарання, що, навпаки, сприятиме підсиленню ворога.

РЕКОМЕНДАЦІЇ

1. Політичному керівництву України. Враховуючи оголошення мобілізації в Росії, кількість примусово мобілізованих українських громадян на окупованих територіях значно збільшиться. Для вирішення проблеми потрібна єдина стратегія, яка враховуватиме всі її аспекти:

1.1. З міркувань військової переваги та збереження українських громадян, необхідно заохочувати примусово мобілізованих здаватися в полон, адже уникнути мобілізації в умовах обмеження виїзду з окупованих територій майже неможливо.

1.2. Комунікація чіткого повідомлення всіма органами влади, що примусово мобілізовані особи, які здалися або потрапили в полон, не будуть засуджені за факт примусової служби в окупаційній армії, є жертвами воєнного злочину, і лише виконання незаконних наказів в порушення законів і звичаїв війни, що призвели чи можуть призвести до жертв серед цивільного населення, руйнування цивільної інфраструктури кваліфікуватиметься як злочин без термінів давності навіть за умови примусового призову.

2. Органам законодавчої та виконавчої влади.

2.1. З метою удосконалення проваджень щодо примусово мобілізованих осіб та сприяння вироблення єдиної практики, варто розглянути прийняття змін до кримінального законодавства в частині розділу I щодо злочинів проти основ національної безпеки України.

2.2. Задля покращення якості надання правової допомоги громадянам України, які були примусово мобілізовані до лав збройних сил країни-агресора з ТОТ та в подальшому затримані представниками влади України, удосконалити положення Стандартів якості надання безоплатної вторинної правової допомоги у кримінальному процесі щодо забезпечення повідомлення адвокатом органи досудового розслідування чи процесуального керівництва про такий психічний чи фізичний примус.

2.3. Врахувати категорію громадян України, які були примусово мобілізовані до незаконних збройних формувань керованих РФ, чи лав збройних сил країни-агресора з ТОТ для участі в бойових діях на території України на боці РФ та не вчиняли міжнародних злочинів, при розробці законодавства щодо звільнення від покарання на підставі закону України про амністію таких осіб.

3. Органам прокуратури та правоохоронним органам. Підтримуючи позицію, згідно з якою у разі встановлення призову особи під примусом виключається склад злочину за ст. 111 КК України та інші суміжні злочини, передбачені частиною 7 статті 111, статтями 258-3, 260 КК України, варто зазначити, що наявна практика їй суперечить. Для повноцінного втілення даної позиції на практиці доцільно:

3.1. Виходити з презумпції того, що українські громадяни, які проживають на ТОТ України, є примусово мобілізованими і жертвами злочину за статтею 438 КК України, а добровільність вступу на службу до збройних сил РФ чи підконтрольних їй збройних формувань потрібно довести поза розумним сумнівом в ході досудового розслідування.

3.2. Враховувати ті докази, які реально доводять примус чи добровільність, а не свідчать про сам факт мобілізації та формальне її оформлення.

3.3. Належно фіксувати зазначені обвинуваченим та свідками повідомлення про примус, а також враховувати загальну ситуацію примусу – обмеження щодо виїзду з ТОТ тощо.

3.4. Відкривати провадження за фактом примусової мобілізації щодо громадян України, які потрапляють або здаються у полон, з подальшим забезпеченням ефективного розслідування даного воєнного злочину (з урахуванням позитивної практики прокуратури Автономної Республіки Крим та міста Севастополя) та в разі необхідності передавати інформацію слідчим Офісу прокурора Міжнародного кримінального суду.

4. **Судовим органам.** В ході аналізу судових рішень виявлено, що при розгляді справ щодо примусово мобілізованих осіб часто не враховуються або недостатньо враховуються обставини примусової мобілізації, факт добровільної здачі в полон та спроби уникнення мобілізації, а також факти відсутності участі в активних бойових діях та скоєння інших злочинів. Для формування одноманітної та послідовної судової практики, при розгляді справ щодо держзради та суміжних злочинів примусово мобілізованих осіб потрібно:

4.1. Комплексно враховувати всі обставини примусу громадянина України, який проживає на ТОТ України, до вступу до лав збройних сил країни-окупанта чи підконтрольних їм збройних формувань.

4.2. Проводити належну оцінку фактів спроб ухилення від мобілізації, добровільної здачі в полон, а також відсутності участі в активних бойових діях та скоєння міжнародних та інших злочинів.

4.3. Використовувати стандарт доведення поза розумним сумнівом, зокрема щодо доведення прямого умислу у вчиненні держзради або суміжних злочинів при оцінці доказів такого умислу.

4.4. Враховувати докази, які доводять примус чи добровільність, а не свідчать про сам факт мобілізації та формальне її оформлення.

4.5. Застосовувати стандарти міжнародного гуманітарного та кримінального права при розгляді справ щодо примусово мобілізованих осіб, які унеможливають притягнення особи до відповідальності за сам факт участі в збройному конфлікті без доведення інших злочинів.

ДОДАТКИ

Прокуратура України
ОФІС ГЕНЕРАЛЬНОГО ПРОКУРОРА

вул. Різницька, 13/15, м. Київ, 01011 факс: (044) 280-26-03
e-mail: office@gp.gov.ua, web: www.gp.gov.ua
Код ЄДРПОУ 00034051

17.08.22 № 18/2-43676-22

На № 50/07 від 14.07.2022, № 50/07/08 від 01.08.2022

**Голові правління
Центру прав людини ZMINA
Тетяні ПЕЧОНЧИК
а/с В-539, м. Київ, 01001**

Офісом Генерального прокурора розглянуто Ваше звернення в інтересах Коаліції правозахисників організації «Україна. 5 ранку» щодо забезпечення належного досудового розслідування та судового розгляду у кримінальних провадженнях стосовно громадян України, які були примусово мобілізовані на окупованих територіях Донецької та Луганської областей у період після 19.02.2022.

Інформую, що Офісом Генерального прокурора орієнтовано обласні прокуратури щодо особливостей притягнення до кримінальної відповідальності за ст. 111 КК України громадян України, які беруть або брали участь у воєнних діях на стороні Російської Федерації, «ЛДНР», а саме щодо врахування наявності належних та допустимих доказів при оголошенні про підозру за державну зраду особам, які призвані на військову службу після 19.02.2022, оскільки у разі встановлення призову особи під примусом виключається склад злочину за ст. 111 КК України та інші суміжні злочини, передбачені ст. 258-3 та ст. 260 КК України.

Крім того, правоохоронними органами Донецької та Луганської області здійснюється досудове розслідування у кримінальних провадженнях за фактами примусової мобілізації чоловіків на тимчасово окупованих територіях Донецької та Луганської областей. У вказаних кримінальних провадженнях на цей час потерпілими визнано понад 30 осіб, які були примусово мобілізовані окупаційними органами для участі у збройній агресії проти України та потрапили у полон.

На даний час у вказаних кримінальних провадженнях проводяться необхідні слідчі дії, які спрямовані на перевірку обставин як примусової, так і добровільної мобілізації.

Також інформую, що в ході розслідування та судового розгляду проваджень за обвинуваченням Михальова Р.О., Хлебнікова А.В., Басенка М.Ю. та Трусова О.О. встановлені факти добровільного призову, укладення контракту про військову службу, що свідчить про обґрунтованість обвинувачення вказаних осіб.

**Виконувач обов'язків начальника
Департаменту протидії злочинам, вчиненим
в умовах збройного конфлікту**

 Юрій РУДЬ

Прокуратура України
**ПРОКУРАТУРА АВТОНОМНОЇ РЕСПУБЛІКИ КРИМ
ТА МІСТА СЕВАСТОПОЛЯ**

вул. Ділова, 24, Київ-150, 03150 факс: (044) 207-16-43
e-mail: prok.ark@ark.gp.gov.ua, web: ark.gp.gov.ua
Код ЄДРПОУ 02911088

12.10.2022 № 27-681Вих-22

На № _____ від _____

**Голові організації
Центр прав людини ZMINA
Т. І. ПЕЧОНЧИК**

al@humanrights.org.ua

Прокуратурою Автономної Республіки Крим та міста Севастополя Ваш запит щодо здійснення процесуального керівництва прокуратурою Автономної Республіки Крим та міста Севастополя кримінальних проваджень щодо фактів примусової мобілізації та/або призову громадян України на тимчасово окупованих територіях Автономної Республіки Крим та міста Севастополя після 24 лютого 2022 року та з інших питань розглянуто. За результатами розгляду повідомляємо наступну інформацію.

Стосовно питання першого повідомляємо, що прокуратурою Автономної Республіки Крим та міста Севастополя здійснюється процесуальне керівництво досудовим розслідуванням у 1 кримінальному провадженні за фактом примусової мобілізації громадян України, які проживають на тимчасово окупованій території Автономної Республіки Крим та м. Севастополя, за ознаками вчинення кримінального правопорушення, передбаченого частиною 1 статті 438 КК України.

Стосовно питання другого повідомляємо, що прокуратурою Автономної Республіки Крим та міста Севастополя здійснюється процесуальне керівництво досудовим розслідуванням у 10 кримінальних провадженнях за фактами проведення окупаційною владою 16 призовних кампаній на тимчасово окупованій території Автономної Республіки Крим та м. Севастополя, за ознаками вчинення кримінальних правопорушень, передбачених частиною 1 статті 438 КК України.

Стосовно питання третього повідомляємо, що в ході здійснення досудового розслідування встановлено, що під час проведення окупаційною владою 15 призовних кампаній до лютого 2022 року, на строкову військову службу до Збройних Сил та інших військових формувань російської федерації призвано

Прокуратура Автономної
Республіки Крим та міста
Севастополя

12.10.2022 №27-681ВІХ-22

арк.2

понад 34 тисячі осіб цивільного населення з тимчасово окупованої території півострова Крим.

Інформація про кількість громадян України примусово залучених на військову службу до армії держави – окупанта з лютого 2022 року відсутня.

Стосовно питання четвертого роз'яснюємо, що відповідно до ЗУ «Про доступ до публічної інформації» публічна інформація – це відображена та задокументована будь-якими засобами та на будь-яких носіях інформація, що була отримана або створена в процесі виконання суб'єктами владних повноважень своїх обов'язків, передбачених чинним законодавством, або яка знаходиться у володінні суб'єктів владних повноважень, інших розпорядників публічної інформації, визначених Законом. Визначальним для публічної інформації є те, що вона повинна бути заздалегідь готовим, зафіксованим продуктом, отриманим або створеним суб'єктом владних повноважень у процесі виконання своїх обов'язків.

Встановлення кількості потерпілих у кримінальних провадженнях потребує вивчення матеріалів кримінальних, наглядових проваджень з метою відшукування та виокремлення такої інформації, однак Закон не передбачає обов'язку розпорядника вивчення матеріалів кримінальних, наглядових проваджень з метою відшукування та виокремлення інформації за запитуваними критеріями, щодо яких зроблено запит, а відтак створення за їх результатами нової інформації.

Стосовно питання п'ятого повідомляємо, що в ході здійснення досудового розслідування у кримінальних провадженнях здобуто докази причетності до вчинення кримінальних правопорушень так званих військових комісарів, які незаконно здійснюють свою діяльність на тимчасово окупованій території – півострова Крим. До суду в порядку спеціального досудового розслідування направлені 3 обвинувальних акта стосовно таких осіб.

**Головний спеціаліст з питань
організації прийому громадян,
розгляду звернень та запитів
прокуратури Автономної Республіки Крим
та міста Севастополя**

Олена ЖИГАЛКО

